

Igor Kuценко

*Сумський національний аграрний університет
Україна*

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Мета. Мета статті – охарактеризувати теоретичні аспекти розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі та інтегрованих аграрних формувань; виявити окремі чинники впливу на інтеграційні процеси та розглянути багатовекторну дифузію, що утворюється в процесі створення вертикально інтегрованої структури; дослідити основні переваги та вади інтегрованої структури холдингового типу.

Методологія / методика / підхід. Дослідження теоретичних засад розвитку інтеграційних процесів та їх організаційних форм дало змогу обґрунтувати науково-практичні положення щодо змісту й ролі цього явища для суб'єктів аграрного сектора економіки. У процесі написання статті використано такі методи: логічного узагальнення – для теоретичного обґрунтування сутності інтеграції, інтегрованих агроформувань, агрохолдингів; системного аналізу – для дослідження та обґрунтування виникнення багатовекторної дифузії в процесі інтеграції в структуру холдингового типу.

Результати. Визначено сутність і підходи до розуміння інтеграції як соціально-економічного явища в аграрному секторі економіки. Аргументовано, що вертикальна інтеграція в агропромисловій структурі холдингового типу нині є більш вдалими організаційними формами. Водночас обґрунтовано, що є досить велика кількість неврегульованих питань щодо діяльності таких холдингових структур. До основних із них віднесено інституційні неврегульованості щодо власності й інституційні пастки. Доведено, що в процесі інтеграції сільськогосподарських підприємств, як учасників агрохолдингів, відбувається багатовекторна дифузія, за допомогою якої проводять внутрішні організаційно-управлінські та виробничі перетворення учасників інтеграції.

Оригінальність / наукова новизна. Здійснено спробу дослідити вплив найпоширенішого інтегрованого формування – аграрного холдингу на його учасників (сільськогосподарські підприємства різних форм власності), а також визначити негативні аспекти вертикальної інтеграції та можливі шляхи їх подолання.

Практична цінність / значущість. Визначено мотиваційний складник інтеграції сільськогосподарських підприємств в агропромисловій холдинговій структурі (агрохолдингу). Розроблено схему багатовекторної дифузії в процесі інтеграції в структуру холдингового типу та визначено вплив на її учасників. Запропоновано перелік негативних аспектів вертикальної інтеграції в АПК і визначено шляхи їх подолання.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційний процес, інтегроване формування, агрохолдинг, дифузія, інновації, аграрний сектор.

Igor Kutsenko

*Sumy National Agricultural University
Ukraine*

INFLUENCE OF INTEGRATION ON DEVELOPMENT OF SUBJECTS OF THE AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY

Purpose. The purpose of article is to characterize theoretical aspects of development of integration processes in agricultural sector and the integrated agrarian formations; to reveal individual factors of influence on integration processes and to review the multivector diffusion which is formed in process of creation of vertically integrated structure; to explore the main advantages and disadvantages of the integrated structure of holding type.

Methodology / method / approach. The research of theoretical principles of integration processes development and their organizational forms gave the chance to substantiate scientific and practical positions concerning content and role of this phenomenon for subjects of the agrarian sector of economy. In process of writing article such methods are used: logical generalization – for theoretical justification of integration essence, integrated agrarian formations and agroholdings; the system analysis – for research and justification of multivector diffusion emergence in process of integration into structure of holding type.

Results. The essence and approaches to understanding of integration as social and economic phenomenon in the agrarian sector of economy are determined. It is reasoned that vertical integration into agro-industrial structures of holding type are the most successful organizational forms for today. But at the same time it is reasoned that there is quite large number of unresolved issues concerning activity of such holding structures, the main of them are institutional unresolutions concerning property and institutional traps. It is proved that in process of integration of agricultural enterprises as participants of agroholdings, there is multivector diffusion by means of which there are internal organizational and administrative and production transformations of the participant of integration.

Originality / scientific novelty. The attempt to investigate influence of the most widespread integrated formation – agrarian holding on its participants (the agricultural enterprises of different forms of ownership) and also to determine negative aspects of vertical integration and possible ways of their overcoming are made.

Practical value / significance. The motivational component of the integration of agricultural enterprises into agro-industrial holding structures (agroholdings) is determined. The scheme of multivector diffusion in process of integration into structure of holding type is developed and the influence on its participants is determined. The list of negative aspects of vertical integration into agroindustrial complex is offered and the ways of their overcoming are determined.

Key words: integration, integration process, integrated formation, agroholding, diffusion, innovations, agricultural sector.

Игорь Куценко

*Сумский национальный аграрный университет
Украина*

ВЛИЯНИЕ ИНТЕГРАЦИИ НА РАЗВИТИЕ СУБЪЕКТОВ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Цель. Цель статьи – охарактеризовать теоретические аспекты развития интеграционных процессов в аграрном секторе и интегрированных аграрных формирований; выявить отдельные факторы влияния на интеграционные процессы и рассмотреть многовекторную диффузию, которая образовывается в процессе создания вертикально

интегрированной структуры; исследовать основные преимущества и недостатки интегрированной структуры холдингового типа.

Методология / методика / подход. Исследование теоретических принципов развития интеграционных процессов и их организационных форм дало возможность обосновать научно-практические положения относительно содержания и роли этого явления для субъектов аграрного сектора экономики. В процессе написания статьи использованы такие методы: логического обобщения – для теоретического обоснования сущности интеграции, интегрированных аграрных формирований, агрохолдингов; системного анализа – для исследования и обоснования возникновения многовекторной диффузии в процессе интеграции в структуру холдингового типа.

Результаты. Определена сущность и подходы к пониманию интеграции как социально-экономического явления в аграрном секторе экономики. Аргументировано, что вертикальная интеграция в агропромышленные структуры холдингового типа на сегодня есть более удачными организационными формами. В то же время обосновано, что существует довольно большое количество неурегулированных вопросов относительно деятельности таких холдинговых структур. К основным из них отнесены институциональные неурегулированности относительно собственности и институциональные ловушки. Доказано, что в процессе интеграции сельскохозяйственных предприятий, как участников агрохолдингов, происходит многовекторная диффузия, с помощью которой проводят внутренние организационно-управленческие и производственные преобразования участников интеграции.

Оригинальность / научная новизна. Осуществлена попытка исследовать влияние наиболее распространенного интегрированного формирования – аграрного холдинга на его участников (сельскохозяйственные предприятия разных форм собственности), а также определить негативные аспекты вертикальной интеграции и возможные пути их преодоления.

Практическая ценность / значимость. Определена мотивационная составляющая интеграции сельскохозяйственных предприятий в агропромышленные холдинговые структуры (агрохолдинги). Разработана схема многовекторной диффузии в процессе интеграции в структуру холдингового типа и определено влияние на ее участников. Предложен перечень негативных аспектов вертикальной интеграции в АПК и определены пути их преодоления.

Ключевые слова: интеграция, интеграционный процесс, интегрированное формирование, агрохолдинг, диффузия, инновации, аграрный сектор.

Постановка проблеми. Функціонування вітчизняних суб'єктів аграрного сектора економіки в сучасних умовах господарювання відбувається в досить жорсткому конкурентному середовищі. На формування такого середовища впливають глобальні світові тенденції – інтеграція світових економік в єдиний економічний простір, вступ України до міжнародних торговельних організацій, відкриття власних ринків для закордонних торговельних партнерів, взяття на себе міжнародних зобов'язань щодо можливостей виробництва та обсягу реалізації агропромислової продукції. Тому дальший розвиток і функціонування вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників має бути спрямований на підвищення конкурентоспроможності власної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, шляхом прийняття міжнародних стандартів виробництва, тотального контролю якості продукції, впровадження інноваційних систем технологій виробництва, які надають змогу зменшувати

собівартість власної продукції та здійснювати ресурсоощадливе виробництво, а також здійснювати інтеграційні процеси, що можуть допомогти в досягненні намічених цілей. Інтеграція сільськогосподарських товаровиробників надає змогу одержати синергетичний ефект на основі інформаційного, технологічного, логістичного, фінансового, управлінського й інших варіантів партнерства. Тому обґрунтування можливих варіантів інтеграції сільськогосподарських товаровиробників потребує додаткових наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інтеграційних процесів і діяльності інтегрованих структур присвятили роботи багато як вітчизняних, так і закордонних науковців, а саме: А. Данкевич [1], П. Сухий [2], Ю. Нестерчук [3], Е. Крилатих [4], Р. Корінець і М. Гердс [5], В. Точилін [6], М. Войнаренко [7], П. Саблук [8], Д. Олівера, Дж. Гведес, Л. Пасквалетто [9], М. Рует [10], М. Ратайзак-Мрозек [11] та багато інших. Так, проведені дослідження А. Данкевича свідчать про те, що інтегровані структури є «дієвим інструментом посилення конкурентоспроможності національного виробництва та підвищення соціальних стандартів життя працівників, благоустрою сільських територій і реалізації соціальних програм» [1, с. 300]. П. Сухий у своїх дослідженнях характеризує агропромислову інтеграцію як низку процесів з об'єднанням можливостей і засобів у єдиний процес виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції [2, с. 13].

За твердженням Ю. Нестерчук, інтеграція «дозволяє учасникам компенсувати недоліки ринку за рахунок створення внутрішнього капіталу, спільної інфраструктури, підвищення якості використовуваної учасниками групи інформації, зниження трансакційних витрат, підвищення якості управління, лобіювання спільних інтересів» [3, с. 19]. Натомість Е. Крилатих вживає вислів «агроекономічна інтеграція», пояснюючи його як «сукупність процесів вирівнювання, зближення та злиття суб'єктів ринкової діяльності в агропродовольчій системі з метою підвищення їх конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки країни» [4, с. 3].

Досить багато науковців здійснюють дослідження окремих організаційних форм інтеграційних утворень, а також обґрунтовують доцільність їх використання залежно від мети інтеграції. Так, Ю. Нестерчук [3], Р. Корінець і М. Гердс [5] окремо досліджують сільськогосподарську кооперацію, а на її основі – функціонування й розвиток сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів. Зокрема, Ю. Нестерчук відносить сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи до горизонтально інтегрованих суб'єктів господарювання – утворених сільськогосподарськими товаровиробниками для задоволення власних потреб кожного учасника кооперації. Кооператив при цьому сприяє зміцненню конкурентоспроможності суб'єктів, які є його засновниками.

Останнім часом досить багато вчених-аграрників приділяють свою увагу розвитку агрохолдингів і вивченню їх впливу на стан аграрної економіки та

сільські території. Так, В. Точилін досліджує діяльність аграрних холдингів і характеризує їх як високоінтегровані структури. Дослідження науковця свідчать про те, що структури холдингового типу є досить широкою та досконалою інтеграційною формою в аграрному секторі, яка базується як на горизонтальній інтеграції (приєднання окремих сільськогосподарських товаровиробників), так і на вертикальній (приєднання до структури холдингу підприємств різних галузей) [6].

Такі провідні вітчизняні науковці, як М. Войнаренко [7], П. Саблук й інші [8] значну кількість власних досліджень спрямували на вивчення такої форми інтеграції в аграрному секторі економіки, як кластери. Кластерна інтегрована структура, або «мережева структура», як її називають такі закордонні науковці, як Д. Олівера, Дж. Гведес, Л. Пасквалетто [9], М. Рует [10] та М. Ратайзак-Мрозек [11], на відміну від агрохолдингу чи сільськогосподарського кооперативу, не має статусу юридичної особи. При цьому її функціонування в Україні юридично не регламентовано. М. Войнаренко наголошує на тому, що трактування кластера різними як зарубіжними, так і вітчизняними фахівцями, не є тотожними, але в переважній більшості кластер – це високоінтегрована за територіально-галузевою ознакою підприємницька структура, функціонування якої націлене на зростання власної конкурентоспроможності [7, с. 144, 246; 8, с. 311].

Проте, незважаючи на чисельність і ґрунтовність наукових досліджень, недостатньо висвітленими залишаються, в першу чергу, аспекти, пов'язані з дослідженням сутності й розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки, вибором раціональної форми господарювання, ідентифікації конкурентних переваг для учасників інтегрованої структури, що вимагає продовження відповідних досліджень.

Мета статті – охарактеризувати теоретичні аспекти розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі та інтегрованих аграрних формувань; виявити окремі чинники впливу на інтеграційні процеси та розглянути багатовекторну дифузю, що утворюється в процесі створення вертикально інтегрованої структури; дослідити основні переваги та вади інтегрованої структури холдингового типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційні процеси вітчизняної економіки, які були започатковані ще в 90-х роках минулого століття, призвели до кардинальних змін у розвитку агропромислового комплексу та сільських територій. За цей період в аграрному секторі нашої держави змінилися відносини власності, почали формуватися багатоукладні соціально-економічні відносини, створилися змішані механізми державного регулювання й підтримки суб'єктів аграрного сектора економіки, а відносини між такими суб'єктами стали будуватися на основі ринкових трансакцій.

За цей час в агропромисловий комплекс ввійшли досить потужні інвестиційні потоки, які пов'язані із торговельним і промисловим, у тому числі й міжнародним капіталом, відбулося створення та розширення мережі

агропромислових структур холдингового типу. Такий інтеграційний процес став одним із факторів відновлення виробничого потенціалу й фінансової стійкості сільськогосподарського виробництва.

Проте така трансформація сільського господарства відбулася не лише в нашій державі, вона співпала з інтенсивним розвитком процесів світової глобалізації, які, у свою чергу, стимулювали інтеграційні процеси. Під впливом глобальної інтеграції економіки окремих держав починають функціонувати в абсолютно новому функціональному середовищі, це і лібералізація світової торгівлі на новій інституціональній основі, і зниження ролі окремих держав у регулюванні міжнародної торгівлі, а також зростаючий вплив прямих іноземних інвестицій, розширення інвестиційних зав'язків тощо. Такий інтеграційний вплив відбувається і в агропромисловому комплексі.

Агропромислова інтеграція, як і загалом інтеграція – це закономірне економічне явище, яке в широких масштабах почало проявлятися із середини ХІХ століття. Процеси кооперування й інтегрування в сільському господарстві нашої країни динамічно розвивалися впродовж усього ХХ століття.

Наразі більш широкою інституційною формою інтеграції в агропромисловому секторі економіки є агропромислові холдингові структури. Їхнє виникнення зумовлене різними причинами (ініціативою органів влади різних рівнів, зацікавленістю переробних підприємств й експортних компаній у створенні стійкої сировинної бази, міжнародними транснаціональними компаніями тощо). Проте головним фактором такої інтеграції стало надходження інвестицій в умовах формування макро- і мікроекономічних умов господарювання в аграрному секторі.

Інтеграційні процеси, при взаємодії природно-економічних, техніко-технологічних, організаційних, соціальних й інших факторів, проявляються досить специфічно, тому що в таких процесах поєднуються різні за характером сфери суспільного виробництва, це і сільське господарство, промисловість, торгівля, а також фінансова, виробнича, логістична інфраструктури тощо. При цьому специфіка й особливості сільськогосподарського виробництва, у якому поєднані економічні й природні процеси, що цим самим надають агропромисловій інтеграції особливий характер і специфічні риси.

До таких специфічних рис сільського господарства належать сезонність виробництва, неможливість тривалого зберігання продукції, ризики й непередбачуваність результатів виробництва через вплив природних умов, у переважній більшості технічна відсталість галузі, зношеність техніки й технологічного устаткування, обмеженість джерел фінансування й ризикованість інвестування в галузь, нерозвиненість загальнонаціональної ринкової інфраструктури в сільській місцевості й інші [12].

До того ж, розвиток інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі України супроводжується розвитком негативних тенденцій, що знижують потенційні сукупні економічні ефекти від різних форм інтеграції. Дослідження деяких вітчизняних науковців націлені на висвітлення так званих

«інституційних пасток», які виникли в процесі трансформації вітчизняної аграрної економіки, а також на розробку дієвих механізмів їх подолання [13]. Такі механізми мають базуватися на основі вдосконалення форм і механізмів земельних відносин і відносин власності, організації державної підтримки й державного контролю інтеграційних процесів, удосконалення корпоративного організаційно-економічного механізму господарювання, розвитку соціальних інститутів суспільного контролю над дотриманням економічних інтересів і прав учасників інтеграції.

Інституційні фактори, які впливають на ефективність інтеграційних процесів – це конкретні умови, елементи, способи формування й функціонування інститутів аграрної економіки. До них належать: макроекономічне управління, фактор державної влади, соціально-політична ситуація, форми власності, запозичення інститутів із практики господарювання інших країн, технологічний прогрес, організаційно-виробнича структура регіонального сільського господарства, традиції, місцеві звичаї тощо.

Одним із вкрай болючіших і невирішених питань, яке впливає на ефективність інтеграційних процесів в аграрному секторі, є земельні відносини. Досить багато науковців наголошують на тому, що питання формування ефективного ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні перебувають у досить глибокій інституційній пастці.

Так, Ю. Лупенко та інші вчені-аграрники у своїх дослідженнях наголошують на тому, що в процесі реформування аграрного сектора економіки створено умови для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств на основі приватної власності на землю в поєднанні з колективною формою організації праці. Формування нових господарських структур ринкового спрямування передбачалося без порушення цілісності земельних комплексів через оренду земельних масивів (земельних часток (паїв)). Пропозиції із цього приводу вносили Президентів України. Було підготовлено проект Указу Президента України «Про оренду землі» (23 квітня 1997 р.). Прийнятим Указом, крім оренди земельних ділянок, передбачали також оренду земельних часток (паїв), що відкривало шлях до формування господарських структур ринкового спрямування. Проте прийнятим Законом України «Про оренду землі» (6 жовтня 1998 р.) цю норму не було підтверджено, що, по суті, зупинило процес створення сільськогосподарських підприємств ринкового типу на основі оренди земельних часток (паїв) [14]. Із цього моменту й до нині земельні питання залишаються не повністю врегульованими.

Проте для попередження виникнення таких інституційних пасток у майбутньому необхідно детальніше зупинитися на дослідженні внутрішніх механізмів інтеграційного процесу, які відбуваються в різних організаційних структурах, зокрема агрохолдингах, кооперативах, а також кластерах.

У наукових працях трапляються різні теорії, що пояснюють механізми, фактори й умови створення інтегрованих структур холдингового типу. Дискусійними залишаються принципи, фактори й особливості формування та

функціонування таких інтегрованих структур.

Монографічне дослідження показало, що в цей час у науковій літературі поняття «агрохолдинг» не має однозначного тлумачення. З усього різноманіття визначень агрохолдингу, на наш погляд, найбільш вдалим є таке: агрохолдинг – це сукупність юридичних осіб, пов'язаних між собою договірними або майновими відносинами, при цьому одна компанія (інвестор-інтегратор) здійснює управління діяльністю інших учасників – сільськогосподарських товаровиробників різних форм власності, на основі права головної компанії, а також визначає умови, які є обов'язковими для виконання такими учасниками.

На цьому етапі розвитку аграрної економіки більш вірогідними причинами «сплеску» агропромислової інтеграції й створення агрохолдингів є такі: створення сировинних зон; низька вартість сільськогосподарських земель; прагнення одержати більший прибуток на всіх стадіях виробництва сільськогосподарської продукції; повернення кредитів; лояльність і підтримка органів влади тощо (рис. 1).

Рис. 1. Мотивація сільськогосподарських підприємств до інтеграції в агрохолдинги

Джерело: власна розробка.

Як бачимо з наведеного вище рисунка, учасники агрохолдинга – сільськогосподарські товаровиробники, які опинилися в досить скрутному фінансово-виробничому чи маркетинговому становищі, тобто мають наявні проблеми з виробництвом, фінансами чи збутом власної продукції. Проте така ситуація не належить до типових. Приєднання до агрохолдингу може бути викликано й підвищенням власної конкурентоспроможності, але, звичайно ж, при цьому втрачається певна частка самостійності під час управління та виробничої діяльності в такому підприємстві. Тобто за таких обставин відбувається дифузія управлінських, фінансових, виробничих (інноваційних), соціальних й інших повноважень головної компанії (інвестора-інтегратора) у сільськогосподарське підприємство, яке бажає інтегруватися до агрохолдингу.

До того ж, сучасні агрохолдингові формування – це великотоварні агропромислові формування інноваційного спрямування [15]. Отже, дослідження вітчизняних науковців підтверджують, що в таких прогресивних підприємствах відбуваються окремі процеси, які називають дифузією, і в першу чергу, здійснюється дифузія інновацій.

Основоположником теорії дослідження інновацій вважають Й. Шумпетера, який першим в економічній літературі провів межу між термінами «нововведення» та «інновації». На його думку, «задача підприємців – реформувати й революціонізувати спосіб виробництва шляхом упровадження нових винаходів, а в більш загальному розумінні – за рахунок використання нових технологій для виробництва нових товарів, проте новим методом, завдяки відкриттю нового джерела сировини чи нового ринку готової продукції – у тому числі й до реорганізації наявної та створення нової галузі промисловості» [16, с. 72].

Досліджуючи дифузію в інтегрованих структурах, слід зупинитися на трактуванні цього терміна. Більш поширене використання цього терміна спостерігається в таких науках, як хімія та фізика. Отже, «дифузія» (від лат. *diffusio* – поширення, розтікання), взаємне проникнення дотичних речовин однієї в іншу внаслідок теплового руху часток речовини. Дифузія відбувається при зниженні концентрації речовини та веде до рівномірного розподілу речовини за всім займаним нею обсягом (до вирівнювання хімічного потенціалу речовини) [17].

Перші спроби дослідження дифузії інновацій зробив Е. М. Роджерс. Ця теорія пов'язана з іменами багатьох дослідників у сфері поширення нових товарів і послуг у різних сегментах суспільства [18]. На думку Е. М. Роджерса, дифузія – це процес, під час якого інновація з плином часу через певні канали поширюється серед членів соціальної системи [18].

Дифузія – це особливий тип комунікації, в якому передача повідомлення стосується нової ідеї. Специфічного характеру дифузії надає закладена в змісті повідомлення новизна ідеї. Новизна означає, що в дифузії наявна якась частка невизначеності. Невизначеність – це наявність низки альтернатив стосовно настання певної події та відносна ймовірність кожної з них. Інформація – це

різниця матерії-енергії, яка впливає на невизначеність у ситуації, в якій є вибір з-поміж набору альтернатив [19].

Отже, у такій високоінтегрованій структурі як агрохолдинг відбувається такий процес, як дифузія, тобто передача та інтеграція, в першу чергу, інновацій у виробничу, управлінську, соціальну, технологічну, фінансову й іншу діяльність між її учасниками. При цьому нововведеннями виступають прогресивні системи технологій виробництва, новітня логістична інфраструктура, потужне інформаційно-аналітичне та комунікаційне забезпечення й інші. Але, паралельно із дифузією інновацій і сучасних технологій відбувається й інша дифузія, і в першу чергу – управлінська, тобто підприємство-учасник інтеграції втрачає частину своїх владних повноважень, фінансової незалежності, виробничих ресурсів і багатьох інших поступок для одержання можливості стати членом такої інтегрованої структури як агрохолдинг (рис. 2).

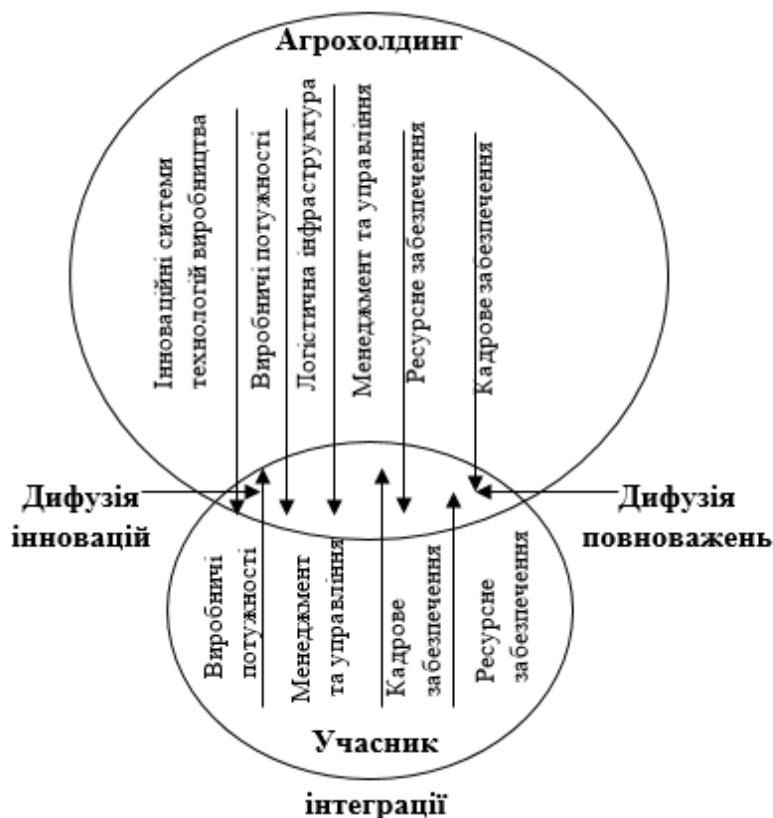

Рис. 2. Багатовекторна дифузія в процесі інтеграції в структуру холдингового типу

Джерело: власна розробка.

Звертаючи увагу на рис. 2, спостерігаємо, що дифузія має багатовекторну спрямованість, тобто з компанії-інтегратора відбувається інтеграція інновації, надходження фінансових коштів, менеджменту тощо. Разом з тим у зворотному напрямі також відбувається взаємодія, тобто сільськогосподарське підприємство – учасник інтеграції вносить у загальну інтегровану структуру свої зміни та нововведення, а також формує окремі власні управлінські умови

та вимоги, на яких він хотів би працювати в такій структурі. Проте, як свідчать реалії сьогодення, досить багато таких учасників агрохолдингових структур не мають права вносити свої пропозиції, зокрема до управлінських і господарських умов діяльності, а працюють на загальних підставах, які сформовані головною компанією-інтегратором. У першу чергу це стосується кадрового забезпечення, тобто відбувається скорочення як провідних фахівців компанії-учасника, так й інших категорій працівників, а також зменшення виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема деяких галузей, наприклад, тваринництва (скотарство, свинарство).

Щоб уникнути негативних наслідків у процесі інтегрування в агросфері необхідно виділити негативні сторони функціонування агрохолдингів і визначити шляхи (інститути), які дозволять їх подолати (табл. 1). Звертаючи увагу на зазначені в табл. 1 результати досліджень, потенційним учасникам інтеграції в структури ходингового типу необхідно чітко визначитися з можливими загрозами та перевагами від такої інтеграції та прийняти виважене рішення. Звичайно ж, у таких великих інтегрованих структурах основним економічним підґрунтям є одержання додаткових прибутків, які виникають від прояву ефекту масштабу виробництва. За рахунок великих і навіть надвеликих розмірів вертикально інтегровані формування холдингового типу забезпечують для себе гарантований збут власної продукції, збільшують частку ринку, підвищують конкурентоспроможність, покращують умови для одержання як зовнішнього, так і внутрішнього кредитування, та дотацій на виробництво. При цьому відбувається більш успішніша реалізація інвестиційних проектів, використовують інноваційні системи технологій, техніки та обладнання, здійснюють диверсифікацію виробництва, оптимізують суми податків і платежів.

Таблиця 1

Негативні аспекти вертикальної інтеграції в АПК і шляхи їх подолання

Негативні сторони вертикальної інтеграції	Інститути, що забезпечують подолання негативних сторін інтеграції
1	2
Централізація фінансових ресурсів у головній компанії	Поетапний перехід на госпрозрахункові відносини головної компанії й сільськогосподарських підприємств – учасників інтегрованої структури. Створення прозорих умов для ефективного використання фінансових ресурсів інтеграторів
Можливість одностороннього виходу інвестора-інтегратора зі складу агрохолдингу	Упровадження внутрішнього корпоративного договору між його учасниками при їх паритетному положенні, система заходів матеріальної відповідальності за невиконані зобов'язання
Позбавлення сільськогосподарських підприємств основних засобів у результаті одностороннього виходу інвестора-інтегратора зі складу агрохолдингу	Передача на баланс сільськогосподарських підприємств основних виробничих фондів і підвищення питомої ваги сільськогосподарських товаровиробників у статутному капіталі інтегрованих формувань

Продовження табл. 1

1	2
Відчуження працівників сільгоспідприємств від кінцевих результатів виробничої діяльності	Участь сільгоспідприємств у розподілі прибутку
Відсторонення від соціальних проблем села	Створення системи заходів, що заохочують спільно із державою брати участь у соціально важливих програмах
Порушення прав власників земельних часток	Об'єктивна оцінка якості й реальної вартості кожної земельної ділянки
Надмірна централізація управлінських повноважень	Перерозподіл управлінських функцій між головною компанією й учасниками інтеграції
Утрата управління галуззю на місцевих рівнях	Своєчасне надання звітності в районні та обласні органи про роботу інтегрованих структур. Передача в довірче управління прав власників земельних часток (паїв) районним державним адміністраціям
Згорання та ліквідація збиткових галузей, зокрема, тваринництва	Налагодження строгої статистичної звітності про діяльність інтегрованої структури, «прозорість» балансів і фінансового стану компанії, укладання офіційних домовленостей про відновлення стратегічно важливих для національної продовольчої безпеки держави галузей, у тому числі й тваринництва

Джерело: власна розробка.

Разом з тим, слід урахувати, що поряд із функціонуючими агрохолдингами можуть працювати й інші, менші за розміром, господарські структури, а тому необхідно звернути увагу на те, який вплив матиме на них таке інтегроване формування, та як воно впливатиме на сільські території, де розміщені його виробничі ресурси. Переваги інтегрованої структури холдингового типу, а також основні її негативні сторони та вади, які виявлено під час дослідження результатів діяльності вітчизняних холдингових структур, згруповані та відображені в табл. 2.

Агропромисловий комплекс, без сумніву, є одним з найважливіших секторів національної економіки, а також мультиплікатором розвитку інших галузей. У сучасних умовах господарювання функціонування сільського господарства неможливе без тісної взаємодії з іншими суб'єктами агропромислового комплексу – виробниками засобів виробництва, постачальниками матеріальних ресурсів, а також сервісними та логістичними підприємствами.

Проте нині слід особливу увагу приділяти оптимальному співвідношенню підтримки розвитку кооперації та інтеграції. У сучасному вітчизняному агропромисловому комплексі активно здійснюються інтеграційні процеси, однак розвиткові кооперації повинна приділятися не менша увага. По-перше, кооперація може зменшувати монополізацію ринку сільськогосподарської продукції – розвиток кооперативних відносин між суб'єктами господарювання також дозволяє покращити умови виробництва та реалізації їх власної

продукції. Таким чином, кооперація виступає протипагою великим інтегрованим системам.

Таблиця 2

Переваги та вади інтегрованої структури холдингового типу

Переваги холдингу	Наявні негативні сторони та вади інтегрованих структур холдингового типу		
	Назва	Тип	Варіант вирішення
Концентрація власного та запозиченого капіталу для підтримки інвестиційних процесів для власних потреб	Поява аграрних «олігархічних» кланів, надконцентрація капіталу в одних руках, нехтування правовими та моральними нормами у сфері агробізнесу тощо	Інституціональна пастка	Формування ефективної системи власності в аграрному секторі (у першу чергу, на землю, селянина – як ефективного землевласника)
Максимальне використання інноваційних технологій у власному виробництві	Зменшення чисельності працівників, максимальне трудове навантаження, використання трансгенних сортів рослин без дослідження їх впливу на навколишнє середовище, мінімальні ґрунтозахисні та гумусовідновлювальні заходи	Правовий	Прийняття ефективної законодавчої бази щодо охорони вітчизняних ґрунтів і заходів щодо відновлення їх родючості
Максимізація масштабів виробництва	Формування земельних кластерів з нехтуванням науково обґрунтованих норм виробництва, мінімальна увага до галузі тваринництва	Недосконале регіональне управління (у тому числі й земельними ресурсами)	Ефективна система державної підтримки сільськогосподарського товаровиробника (у першу чергу – дрібного) та стимулювання розвитку кооперації
Зменшення ризикових ситуацій за входження на нові ринкові ніші	Можливість виникнення недобросовісної конкуренції, монополізація ринку, складність входження нових, менших суб'єктів господарювання	Правовий. Корупційний складник	Дієве антимонопольне законодавство. Боротьба з корупцією
Оптимізація податкових та інших платежів	Мінімальні платежі в місцеві (територіальні) бюджети. Мінімальна співпраця з органами місцевого самоврядування при використанні місцевої інфраструктури на власні потреби	Правовий. Податковий	Удосконалення податкового законодавства в напрямі максимізації платежів до місцевих бюджетів

Джерело: власна розробка.

По-друге, на відміну від більшості інтегрованих агропромислових формувань холдингового типу, які схильні експлуатувати сільськогосподарську працю та розподіляти одержані фінансові доходи на власний розсуд, фінансуючи при цьому учасників інтеграції за залишковим принципом, у кооперативі діють протилежні умови праці та розподілу фінансових результатів, які базуються на принципах демократії, справедливості, взаємодопомоги та співробітництва. У цих двох господарських структурах є абсолютно протилежна зацікавленість працівників до підвищення продуктивності праці. Якщо в холдингових структурах вона знижується, то в кооперативних, навпаки, підвищується, що є ознакою прогресивної інтегрованої системи.

У такому випадку кооперація, як форма господарської взаємодії, органічно вписується в агропромислову інтеграцію, а сільськогосподарські кооперативи цілком здатні стати базою для сучасних агропромислових інтегрованих систем, акумулюючи при цьому ресурси для розширеного виробництва.

Наявність загальних та унікальних рис між кооперацією та інтеграцією як формами господарювання дозволяють узагальнити інтеграційні процеси в агропромисловому комплексі за двома напрямками:

1) об'єднання суб'єктів господарювання, їх ресурсів і функцій під єдиним загальним управлінням;

2) злиття суб'єктів господарювання для підвищення ефективності виробництва й зниження ризиків господарської діяльності.

Проте слід також наголосити на тому, що нині відсутня достатня кількість напрацювань в аспектах методології інтеграції у сфері АПК, що, у свою чергу, не дозволяє здійснити багатовекторне дослідження наявних проблем і комплексну оцінку ефективності агропромислової інтеграції.

Низький методологічний рівень досліджень агропромислової інтеграції викликаний такими причинами:

1) інтеграція не сприймається як самостійне економічне явище, методологічно не осмислені параметри розвитку інтеграції;

2) відсутній теоретичний фундамент ефективної інтеграції в агропромисловому комплексі;

3) проблеми інтеграції в агропромисловому комплексі досліджують безсистемно, поза зв'язком з іншими процесами, не враховують особливості сільського господарства й функціонування в ньому інтегрованих систем;

4) не простежується єдина логіка в множині досліджень ефективної інтеграції в агропромисловому комплексі, найчастіше методологічний підхід до вивчення зумовлений окремим видом інтегрованого формування.

Висновки. Результати проведених досліджень свідчать про те, що нині найбільш ефективні процеси інтеграції в аграрному секторі економіки України характеризуються інтеграційною моделлю, що базується на двох основних видах економічних зав'язків, а саме інвестиційних і товарних потоках, які контролюють у різних організаційних формах холдингового типу.

Наразі агрохолдинги, порівняно з іншими суб'єктами господарювання в аграрному секторі, є беззаперечними лідерами із залучення інвестицій, ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, прибутковості та конкурентоспроможності власного бізнесу.

Проте, при всіх перевагах такої інтегрованої структури як агрохолдинг, спостерігаються негативні аспекти такої вертикальної інтеграції. До негативних факторів, у першу чергу, ми відносимо недосконалість відносин власності на земельні ділянки (паї), якими користуються зазначені інтегровані структури, що зокрема проявляється в практичній неможливості повернення земельних ділянок власнику-орендодавцю, мінімальних виплатах за користування орендованими землями, відсутності чіткого контролю за їх використанням, а також відновленням природної родючості ґрунту, мінімальних соціальних зобов'язань агрохолдингу перед членами громад і мінімальній кількості робочих місць, що може бути запропонована жителям сільських територій, на яких розташовані виробничі потужності холдингу, тощо.

Тому нині вкрай важливим є напрацювання методологічної бази, ефективних норм і правил, здійснення інституційних перетворень, що забезпечать подолання можливих негативів агропромислової інтеграції на основі вдосконалення форм і принципів земельних відносин, а також відносин власності, запровадження дієвої державної підтримки й контролю за інтеграційними процесами, удосконалення корпоративного організаційно-економічного механізму господарювання.

Список використаних джерел

1. Данкевич А. Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2011. 348 с.
2. Сухий П. О. Агропродовольчий комплекс Західноукраїнського регіону: монографія. Чернівці: Рута, 2008. 400 с.
3. Нестерчук Ю. О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: монографія. Умань: Сочінський, 2009. 372 с.
4. Крылатых Э. Н. Теоретико-методические основы изучения современной агроэкономической интеграции. *Никоновские чтения*. 2010. № 15. С. 3–6.
5. Корінець Р., Гердс М. Розвиток кооперації в Україні та Німеччині – аграрно-політичні пропозиції для України. Київ, 2016. 56 с. URL: https://www.apd-ukraine.de/images/APD_APR_05-2016_Genossenschaften_ukr.pdf.
6. Точилін В. О. Агрохолдинги: інституційні засади, переваги та ризики. *Інституціональні засади трансформації в аграрній сфері*: збірник матеріалів Тринадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (м. Київ, 20–21 червня 2011 р.). К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. С. 595–599.
7. Войнаренко М. П. Кластери в інституційній економіці: монографія. Хмельницький: ХНУ, Тріада-М, 2011. 502 с.
8. Саблук П. Т., Присяжнюк М. В., Лузан Ю. Я., Калетнік Г. М., Слаута В. А. та ін. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2011. 342 с.

9. D'Oliveira J. L. P., Guedes L. G. de R., Pasqualetto A. Business Cooperation Networks: Ecosystem Interaction in Small and Mediumsized Companies. *International Journal of e-Education, e-Business, e-Management and e-Learning*. 2017. Vol. 7. No. 1. Pp. 59–69. <http://dx.doi.org/10.17706/ijeeee.2017.7.1.59-69>.

10. Ruete M. Inclusive Investment in Agriculture: Cooperatives and the role of foreign investment. *Investment in Agriculture*. 2014. Brief No. 2. Pp. 1–8.

11. Ratajczak-Mrozek M. Networks and Cooperation Within the Supply Chain as a Determinant of Growth and Competitiveness. *The European Financial Review*. 2013. April–May. Pp. 30–33.

12. Камилов М. К., Камилова П. Д., Камилова З. М., Эминова Э. М. Интеграция в агропромышленном комплексе и перспективы ее развития в условиях импортозамещения. *Региональные проблемы преобразования экономики*. 2017. № 2. С. 38–50. <https://doi.org/10.26726/2305-4484-2017-2-37-50>.

13. Стоянець Н. В. Інституційні пастки та їх вплив на сталий розвиток аграрного сектора економіки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 17. Ч. 2. С. 92–96.

14. Лупенко Ю. О., Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Результати і проблеми реформування сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 26–38.

15. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5–21.

16. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982. 456 с.

17. Ушаков Д. Н. Толковый словарь Ушакова URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/789330>.

18. Еверет М. Р. Диффузія інновацій: наукове видання. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 591 с.

19. Everett M., Lawrence Kincaid D. *Communication Networks: Toward a New Paradigm for Research*. New York: Free Press, 1981. 386 p.

References

1. Dankevych, A. E. (2011), *Rozvytok intehrovanykh struktur u silskomu hospodarstvi* [Development of the integrated structures is in agriculture], NSC «IAE», Kyiv, Ukraine.

2. Sukhyi, P. O. (2008), *Ahroprodovolchyi kompleks Zakhidnoukrainskoho rehionu* [Agrarian and industrial complex of the Western Ukrainian region], Ruta, Chernivtsi, Ukraine.

3. Nesterchuk, Yu. O. (2009), *Intehratsiini protsesy v ahrarno-promyslovomu vyrobnytstvi* [Integration processes in agrarian and industrial production], Sochynskiy, Uman, Ukraine.

4. Krylatyh, Je. N. (2010), Theoretical and methodical bases of study of modern agrarian economic integration. *Nikonovskie chtenija*, no. 15, pp. 3–6.

5. Korinets, R. and Herds, M. (2016), *Rozvytok kooperatsii v Ukraini ta Nimechchyni – ahrarno-politychni propozytsii dlia Ukrainy* [Development of cooperation in Ukraine and Germany is agrarian and political suggestions for Ukraine], Kyiv, Ukraine, available at: URL: https://www.apd-ukraine.de/images/APD_APR_05-2016_Genossenschaften_ukr.pdf.

6. Tochylin, V. O. (2011), *Ahrokhodynhy: instytutsiini zasady, perevahy ta ryzyky* [Agrarian holding: base principles, advantages and risks] in Institutional principles of transformation in the agrarian sector. NSC «IAE», Kyiv, Ukraine.

7. Voinarenko, M. P. (2011), *Klastery v instytutsiinii ekonomitsi* [Clusters in the institutional economy], KhNU, Khmelnytskyi, Ukraine.

8. Sabluk, P. T., Prysiashniuk, M. V., Luzan, Yu. Ya., Kaletnik, H. M., Slauta, V. A. and other (2011), *Orhanizatsiino-ekonomichna modernizatsiia ahrarnoi sfery* [Organizationally-economic modernisation of agrarian sphere], NSC «IAE», Kyiv, Ukraine.

9. D'Oliveira, J. L. P., Guedes, L. G. de R. and Pasqualetto, A. (2017), Business Cooperation Networks: Ecosystem Interaction in Small and Mediumsized Companies. *International Journal of e-Education, e-Business, e-Management and e-Learning*, vol. 7, no. 1, pp. 59–69. <http://dx.doi.org/10.17706/ijeeee.2017.7.1.59-69>.

10. Ruete, M. (2014), Inclusive Investment in Agriculture: Cooperatives and the role of foreign investment. *Investment in Agriculture*, Brief no. 2, pp. 1–8.

11. Ratajczak-Mrozek, M. (2013), Networks and Cooperation Within the Supply Chain as a Determinant of Growth and Competitiveness. *The European Financial Review*, April–May, pp. 30–33.

12. Kamilov, M. K., Kamilova, P. D., Kamilova, Z. M. and Jeminova, Je. M. (2017), Integration in an agroindustrial complex and prospects of her development in the conditions of substituting for an import. *Regional'nye problemy preobrazovanija jekonomiki*, no. 2, pp. 38–50. <https://doi.org/10.26726/2305-4484-2017-2-37-50>.

13. Stoianets, N. V. (2018), Institutional traps and their influence are on sustainable development of the agricultural sector of the economy of Ukraine. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 17, part 2, pp. 94–95.

14. Lupenko, Yu. O., Sabluk, P. T., Mesel-Veseliak, V. Ya. and Fedorov, M. M. (2014), Results and problems of reformation of agriculture of Ukraine, *Ekonomika APK*, no. 7. pp. 26–38.

15. Lupenko, Yu. O. and Kropyvko, M. F. (2013), Agrarian holding in Ukraine and strengthening of social orientation of their activity. *Ekonomika APK*, no. 7. pp. 5–21.

16. Shumpeter, Y. (1982), *Teorija jekonomicheskogo razvitija* [Theory of economic development], Progress, Moscow, Russia.

17. Ushakov, D. N. Explanatory dictionary of Ushakov, available at: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/789330>.

18. Everet, M. P. (2009), *Dyffuziia innovatsii* [Diffusion innovations], Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», Kyiv, Ukraine.

19. Everett, M. and Lawrence Kincaid, D. (1981), *Communication Networks: Toward a New Paradigm for Research*. Free Press, New York, USA.

[How to cite this article? Як цитувати цю статтю?](#)

Стиль – ДСТУ:

Куценко І. Вплив інтеграції на розвиток суб'єктів аграрного сектора економіки. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 3. Pp. 86–103. URL: www.are-journal.com.

Style – Harvard:

Kutsenko, I. (2018), Influence of integration on development of subjects of the agrarian sector of economy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 4, no. 3, pp. 86–103, available at: www.are-journal.com.